

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «ВОЛЯ» І «СВОБОДА» У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Каракевич Роксоляна Орестівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0002-3631-2028

Радченко Олег Анатолійович,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0003-1313-5396

У статті висвітлено результати дослідження основних критеріїв диференціації концептів ВОЛЯ і СВОБОДА, здійсненого методом зіставного аналізу фразеологічних одиниць (ФО) української та німецької мов. Концепти диференційовано не лише в культурологічному аспекті та функціональності крізь призму кореляції із внутрішнім світом і парадигмою морально-ціннісних настанов людини, але й у їх філософському трактуванні. Констатовано етимологічну та семантичну гомогенність фразеологічних одиниць обох мов з компонентом СВОБОДА / FREIHEIT, що реалізується у трьох значеннях: існування без залежності від когось, перебування не в неволі, можливість діяти без заборон і перешкод у визначеній сфері. Більш диферентним постає концепт ВОЛЯ, оскільки він базується насамперед на лінгвокультурологічних конотаціях, закорінених у філософській картині світу окремого етносу. Показано, що загалом цей концепт відображає національну специфіку осмислення взаємопов'язаних понять «бажання», «влада», «свобода», і проілюстровано випадки асиметрії фразеологічних одиниць у ракурсі національних лінгвокультур. Так, ВОЛЯ вербалізується в українських фразеологічних одиницях із такою семантикою: свідоме регулювання своїх учинків, хотіння, владна поведінка, незалежність у діях; а WILLE у німецьких із такою: здатність наважуватися на якісь дії на основі осмисленої мотивації, твердий вольовий намір, усвідомлене прагнення до мети, виконання чиеїсь волі. Зроблено висновок, що концепт ВОЛЯ є релевантним насамперед для української етнокультури, де він постає невід'ємним компонентом національної свідомості, закоріненим історично. Натомість у фразеологічних одиницях німецької мови WILLE пов'язується майже суто з вольовою сферою особистості, а FREIHEIT не є питомим елементом німецької лінгвокультури. Здійснений огляд філософської думки засвідчив, що традиційно філософи не надавали поняттю «воля» семантики свободи: в античності воля поєднувалась із долею, у Новий час вона тлумачилась як свідомий феномен, розумний за своєю природою, а в модернізмі еволюціонувала до концепцій «волі до життя», «волі до влади» та «волі до пізнання і творчості». Аналізовані нами філософеми корелюють лише тоді, коли йдеться про «свободу волі» як деякі обмеження бажань людини.

Ключові слова: українська і німецька етнокультура, лінгвокультурема, філософема, концепти ВОЛЯ і СВОБОДА, фразеологічна одиниця, зіставний аналіз, етимологія, семантична асиметрія.

Karakevych Roksolana, Radchenko Oleh. Differentiation of the concepts WILL and FREEDOM in the context of Ukrainian and German linguocultures

The article deals with the investigation of the main criteria for differentiating the concepts WILL and FREEDOM, carried out by means of a comparative analysis of phraseological units of the Ukrainian and German languages. The concepts are differentiated not only in the cultural aspect and functionality through the prism of correlation with the inner world and the paradigm of moral and value attitudes of a person, but also in their philosophical interpretation. The authors state the etymological and semantic homogeneity of the phraseological units of both languages with the component SVOBODA / FREIHEIT, which is realised in three meanings: existence without dependence on someone, being not in imprisonment, the ability to act

without prohibitions and obstacles in a certain sphere. The concept *WILL* is more differentiated, since it is based primarily on linguocultural connotations rooted in the philosophical picture of the world of a particular ethnic group. It is shown that this concept reflects the national specificity of understanding the interrelated concepts of “desire”, “power”, “freedom”, and cases of asymmetry of the phraseological units in both national linguocultures are illustrated. Thus, *VOLIA* is verbalised in Ukrainian phraseological units with the following semantics: conscious regulation of one’s actions, desire, powerful behaviour, independence in actions; and *WILLE* in German with the following: ability to take certain actions on the basis of meaningful motivation, strong willed intention, conscious striving for a goal, fulfilment of someone’s will. It is concluded that the concept *VOLIA* is relevant primarily for Ukrainian ethnoculture, where it is an integral component of the national consciousness, rooted in history. Instead, in the phraseological units of the German language, *WILLE* is associated almost completely with the volitional sphere of the individual, and *FREIHEIT* is not a specific element of German linguoculture. The review of philosophical thought has shown that traditionally, philosophers did not attach the semantics of freedom to the concept of will: in antiquity, will was combined with fate, in modern times it was interpreted as a conscious phenomenon, reasonable in nature, and in modernism it evolved to the concepts of “will to life”, “will to power” and “will to cognition and creativity”. The analysed philosophemes correlate only in the concept of “free will” as a certain restriction of human desires.

Key words: Ukrainian and German ethnoculture, linguocultureme, philosopheme, concepts *WILL* and *FREEDOM*, phraseological unit, comparative analysis, etymology, semantic asymmetry.

Вступ. Фразеологію недарма називають «дзеркалом душі народу» [1, с. 2], адже у фразеологічних одиницях (далі – ФО) адекватно рефлексовано стрижневі риси ментальності тієї чи тієї лінгвокультури. З об’ємної фразеологічної палітри для аналізу нами вибрано концепт *воля*, оскільки він має різне когнітивне й образне наповнення. Зазначимо, що цей концепт відрізняється від багатьох «одиничних» концептів тим, що має смислову пару – *свобода*. У «Знаках української етнокультури» В. Жайворонук узагалі не згадує поняття *свобода*, однак *волю* визначає саме через *свободу*: «Воля (пестливе, народнопоетичне – воленька) – свобода, незалежність на противагу неволі, рабству; також в особистому плані – здатність здійснювати, переходити від думки до дії» [2, с. 83]. Якщо вчений не дефініціює *свободу*, то це не свідчить про відсутність лінгвосеміотичної значущості цього поняття в українському етносі.

Історія споконвічної національно-визвольної боротьби українського народу за *волю* трактується як особлива волелюбність українців, як їхній могутній внутрішній порив до волі, про що свідчить нинішнє відстоювання на полі бою не лише власної свободи і незалежності України, а й універсальних цінностей і світового порядку. Науковиця І. Голубовська схиляється до думки, що в українській культурі «аксіома етнопсихології» стосовно *волі* набуває як географічного, так і історико-психологічного характеру: «Степ та воля – козацька доля» [3, с. 122].

Свобода ж є одним із ключових питань філософії, тому заслуговує на специфічне розуміння. Європейська філософія усвідомлює та тлумачить *свободу* по-своєму, найбільше праць щодо цієї філософемі віднаходимо саме у класичній німецькій філософії (І. Кант, Й.Г. Фіхте, Г.В.Ф. Гегель та інші). Для філософа *свобода* – це насамперед *свобода волі*.

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на розкриття основних розбіжностей понять *воля* та *свобода* не лише в культурологічному аспекті чи в їхній функціональності, але й у їх філософському розумінні.

Окрім того, лінгвокультурологічний концепт *воля* базується не так на етимологічних, як на лінгвокультурологічних даних, які потребують подальшої верифікації. Зокрема, українська дослідниця Л. Фатєєва стверджує, що *воля* та *свобода* – це окремий випадок опозиції «своє – чуже», де «воля – первісно концепт української свідомості, а свобода – європейської» [4, с. 93]. Уважаємо цю тезу слушною, оскільки *свобода* ще із часів римського права є однією із ключових цінностей західної культури. Дослідниця І. Голубовська також наголошує, що *свобода* є поняттям західноєвропейським [3, с. 111]. Водночас у попередній розвідці авторів цієї статті започатковано аналіз етнокультурно маркованого зв’язку українського концепту *воля* з екзистенційно значущим концептом *доля*, оскільки воля для українця є умовою щасливої долі [5, с. 91].

Мета статті – дослідження основних критеріїв диференціації концептів *воля* і *свобода* в зіставному аналізі на матеріалі фразеологічних одиниць німецької та української мов, пов'язаних з особливостями національної свідомості, з основними поняттями, що експлікують національний характер і філософську думку.

Об'єктом дослідження виступають ФО на позначення *волі* та *свободи*, що диференціюються в культурологічному аспекті, функціональності, семантиці, а також у філософському трактуванні.

Результати. Насамперед зазначимо, що поняття *воля* та *свобода* мовознавці розмежовують, послуговуючись етимологічними даними англійської мови: *liberty* і *freedom*, які близькі за своєю семантикою [пор.: 4, с. 92–93]. *Liberty* походить від *liber* – «вільний», тобто той, що народився і виріс серед своїх, рівних, таких, що належать до однієї етнічної групи, *freedom* – від *free* – «вільний», тобто «свій», що належить до соціальної групи «своїх». Також етимологія німецького іменника *Freiheit* («свобода») споріднена з англійським еквівалентом: слово бере початок від прикметника *frei*, похідного від індоєвропейського кореня **prāi-* – «захищати, берегти; любити, кохати» [6, с. 314].

Здійснений нами аналіз фразеологічних одиниць української та німецької мов із компонентом *свобода* / *Freiheit* дозволив класифікувати їх за семантичним принципом так:

1) існування без залежності від когось, можливість діяти на власний розсуд: *боротьба за свободу* – досягти незалежності в боротьбі; *in Freiheit leben* – жити без залежності від волі інших; *sich (D) die Freiheit nehmen* – дозволити собі вчинок;

2) перебування не в неволі, не під арештом тощо: *втратити свободу* – бути позбавленим волі, опинитися у в'язниці; *дарувати свободу* / *jmdn in Freiheit setzen* – звільнити когось з-під варти, з ув'язнення;

3) можливість (зокрема, політично вмотивована) діяти без заборон і перешкод у якійсь сфері: *свобода слова* / *die Freiheit des Wortes* – право вільно висловлювати свої думки; *обмежити свободу* – позбавити когось права на вільний вибір [див.: 7, с. 220, 788; 8, с. 234].

Як бачимо, ФО обох мов виявили в досліджуваному ключі безумовну симетричність. Більш диферентним постає концепт *воля*,

оскільки він базується не стільки на етимологічних, скільки на лінгвокультурологічних конотаціях, закорінених у філософській картині світу окремого етносу. Так, ретроспективний огляд європейської філософської думки засвідчує, що традиційно філософи не надавали поняттю *воля* семантики *свободи*, оскільки *волю* вони тлумачили як одну з функцій людської психіки, що полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями та свідомому регулюванні своєї поведінки, і як бажання людини. Але філософія виробила й таке енігматичне поняття, як *свобода волі*.

Почасти поняття *свобода* й *воля* не диференціювалися під час перекладу філософських праць. Особливо це стосується перекладів спадщини європейських філософів східнослов'янськими мовами, де ці поняття потребували розмежування. Відомо, що історія усвідомлення людиною *волі* у значенні *свободи* починалася із тлумачення *волі* як відсутності перепон. Наприклад, Сократ і Платон поєднували два поняття: *волю* й *долю*; доба Ренесансу уможливила розуміння *волі* як безперешкодного всебічного розвитку особистості; епоха Просвітництва під впливом наукового знання підпорядковувала *волю* всемогутній природній причиновості й закономірності. У період романтизму, у часи І. Канта, Й.В. Гете, Ф. Шиллера питання про *волю* постає як питання про розуміння морально-творчого співвіднесення суті людини та її розвитку: *воля* тут тлумачиться як свідомий феномен, вона розумна за своєю природою [детальніше див.: 9, с. 265–273].

Поліфонією позначене тлумачення аналізованих нами концептів в епоху модернізму. Так, А. Шопенгауер, у якого весь світ став самопізнанням *волі*, матеріалізацією та об'єктивацією *волі* до життя, першим висловив й обґрунтував думки про *волю* як універсальний принцип існування світу. Ці принципи підхопив Ф. Ніцше, але його ідеї полягають у переведенні вектора з *волі до життя* на *волю до влади*. Мислителі М. Гайдеггер та Ж.-П. Сартр уважали, що людина в ухваленні рішень не має на що спертися, окрім власної волі. Сучасні українські філософи Н. Хамітов і С. Крилова на основі праць А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, З. Фрейда, Е. Фромма, О. Шпенглера й А. Камю вибудували концепцію *волі*

як внутрішнього прагнення особи до буття чи спрямованості кожної окремої людини до власного бажаного майбутнього, за якою *воля* може мати три вияви – *воля до життя*, *воля до влади* та *воля до пізнання і творчості* [10, с. 278–279].

Розглядаючи семантику безмежного простору, що реалізується в концепті *воля*, спостерігаємо формування в ньому деяких смислових відтінків, пов'язаних з анархією: *воля* стихійна, причетна до бунту, небезпечна, водночас вона живильна і являє собою безсумнівну та значну цінність для людини. Відповідно, *воля* не підлягає схваленню і водночас інтерпретується як життєва необхідність. Також *воля* властива не багатьом. *Свобода* ж передбачає відповідальність, що базується на розумі, наповнена внутрішнім змістом і оцінюється як надзвичайно важлива, як ідеал і загальне благо [див.: 11, с. 15]. Як бачимо, *свобода*, на відміну від *волі*, передбачає обмеження. *Свобода* означає «моє право робити все, що мені уявляється бажаним, але це моє право обмежується правом інших людей; а *воля* взагалі ніяк не пов'язана з поняттям права» [12, с. 149]. І. Голубовська зазначає, що «*свобода* тісно пов'язана із правопорядком та законністю, <...> *воля* аж ніяк із поняттям права не співвідноситься» [3, с. 111]. Солідарна з нею І. Майданюк, яка констатує: «*Воля* відображає національну специфіку осмислення понять *бажання*, *влада*, *свобода* як взаємопов'язаних і взаємозумовлених» [11, с. 13].

Семантика бажання в концепті *воля* дозволила дослідниці А. Вежицькій стверджувати, що слово *воля* перекладається не лише як *freedom* – *свобода*, а і *will* – *воля*, «бажання» [13, с. 241]. Тому логічним є вибір нами для зіставлення з українським концептом *воля* німецького *Wille*, оскільки спільним є навіть етимологічне коріння цих концептів. Так, лексема *воля* не відразу набула такого значення, бо вона походить від спільнослов'янського слова *volja з індоєвропейським коренем *vel-, *vol- («хотіти, бажати») [14, с. 78]. Від цього ж кореня походить і німецький іменник *Wille* – «воля», що є дериватом дієслова *wollen* – «хотіти, вибирати» [6, с. 990; 15, Bd. 5, с. 818].

В українських ФО лексема *воля* реалізується в таких значеннях:

1) одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керу-

ванні своїми діями та свідомому регулюванні своєї поведінки: *легко на серці, коли воля в тілі* – відчуття свободи і спокою; *дати волю почуттям* – вираження власних емоцій без стримувань; також із негативним забарвленням: *не мати волі (сили волі)* – легко піддаватися різним впливам, бути нестійким, нерішучим, безвольним; *дай рукам волю, то підеш у неволю* – це прислів'я попереджає про наслідки необдуманих учинків; *дай серцю волю – заведе в неволю* – попередження про небезпеку надто віддаватися своїм почуттям;

2) бажання, хотіння: *з доброї волі* – добровільно, за власним бажанням; *за власною волею* – самостійність в ухваленні рішень; *воля до життя* – синонім життєлюбства, прагнення до існування; *по волі-неволі* – так чи інакше;

3) владна поведінка: *диктувати свою волю* – нав'язувати комусь свої погляди і змушувати його діяти відповідно до них; *на мою волю* – я так повелюю і так буде; *проти волі* – суперечність між бажанням людини і зовнішнім впливом, примусом; *не маючи волі* – бути безвольним, нездатним протистояти впливу інших; *волити чийсь волю* – беззаперечно виконувати чийсь бажання, слухати когось;

4) свобода, незалежність у діях: *вольному воля* – кожен має право на власний вибір і рішення; *своя воля* – хтось має право робити так, як хоче; *як пташка на волі* – бути вільним, незалежним від обмежень; *дати волю* – не обмежувати когось у діях, учинках, виявленні почуттів; *дати волю язика* – багато говорити, не стримуючи себе; *дати волю фантазії* – можливість вільно мислити, не обмежуючи себе рамками реальності [див.: 14, с. 22; 7, с. 143, 145, 204, 238, 478].

Для порівняння спробуємо класифікувати за семантикою німецькі фразеологізми, що вербалізують концепт *Wille*:

1) здатність наважуватися на якісь дії (учинки) чи ухвалення рішень на основі осмисленої мотивації: *der freie Wille* – здатність людини самостійно ухвалювати рішення; *wider Willen* – знехотя, проти власної волі; *den guten Willen für die Tat nehmen* – визнання чийхось добрих намірів, навіть якщо сама дія не мала успіху; *jmdm seinen Willen lassen* – дозволити комусь діяти на власний розсуд;

2) твердий вольовий намір: *seinen Willen durchsetzen* – просувати власні уявлення і бажання навіть проти волі інших; *der letzte Wille* – остання воля; *wo ein Wille ist, ist auch ein Weg* – де є бажання, там знайдуться і засоби; *beim besten Willen* – за всього бажання;

3) усвідомлене прагнення до мети: *der Wille zum Leben* – сильне бажання вижити і насолоджуватись життям, жага до життя; *mit Willen* – діяти спеціально, цілеспрямовано;

4) виконання кимось чийсь волі: *jmdm den/seinen/allen Willen tun* – виконувати чийсь накази; *etw. gegen seinen Willen tun* – робити щось проти власної волі, під примусом; *jmdm zu Willen sein* – usługувати комусь, виконувати чийсь бажання [див.: 8, с. 844–845; 15, Bd. 4, с. 1047].

Семантика влади, про яку згадано в наведених вище цитаті І. Майданюк, оприявнює метафоричний принцип «воля – це сила», що властивий насамперед німецькій лінгвокультурі. Воля тут тлумачиться як усе, від чого зростає в людині відчуття сили, могутності, це – воля до влади, що виступає у двох фундаментальних формах: воля до влади над світом (ніцшеанська *Wille zur Macht*) і воля до влади над собою (сила волі) [пор.: 10, с. 279]. Останнє поняття належить уже до сфери психології, що нині виходить за межі нашого наукового інтересу.

Нарешті, тісний семантичний перетин концептів воля і свобода дозволив деяким дослідникам узагалі стверджувати про існування у свідомості мовців єдиного концепту воля-свобода. Так, К. Головенко вважає, що воля є одним із компонентів концепту свобода, оскільки існує єдиний концепт свобода – воля – вольність [16, с. 191]. Визнає

належність воли-свободи до концептуального поля свобода і мовознавиця Л. Фатєєва, яка досліджує номінацію свободи як явище, що об'єктивується, серед іншого, і лексемою воля [4, с. 92–94].

Висновки. У результаті розгляду основних критеріїв диференціації понять воля та свобода ми дійшли висновку, що ці концепти демонструють деяку асиметрію в ракурсі національних лінгвокультур. Так, концепт воля є релевантним насамперед для української етнокультури: в українській пареміології він представлений понад 200 прислів'ями, приказками та приповідками. Для свідомості українського етносу воля – неминучий і невід'ємний компонент її носія. За народними уявленнями українців, воля дорожча навіть за життя («Життя не має ціни, але воля дорожча за життя» [3, с. 121]), вона найчастіше семантично корелюється з концептом свобода, який набуває екзистенційного значення. Натомість воля, реалізована у ФО німецької мови, пов'язується майже суто з вольовою сферою особистості, а поняття свобода не є питомим елементом німецької лінгвокультури.

Що стосується європейської філософської думки, то в ній концепти воля та свобода чітко розмежовуються в діяхронії. Ці філософеми корелюють лише тоді, коли йдеться про свободу волі як деякі обмеження бажань людини. У подальших дослідженнях плануємо детальніше зупинитися на стрижнях постмодерністичної концепції волі як внутрішнього прагнення особи до буття і спрямованості кожної окремої людини до власного бажаного майбутнього та здійснити аналіз ФО, що їх вербалізують в окремих лінгвокультурах.

Література:

1. Медвідь Н. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 21 с.
2. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
3. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ : Логос, 2004. 284 с.
4. Фатєєва Л. Лінгвокультурологічний концепт «воля» (пареміологічний аспект). *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили*. Миколаїв : Вид. МДГУ ім. П. Могили, 2007. Т. 67. Вип. 54. С. 92–94.
5. Каракевич Р., Радченко О. Лінгвокультурема як одиниця когнітивного відображення ментальності й культури в мові (на матеріалі фразеологізмів німецької та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2023. № 64. С. 89–92. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.64.20>.
6. Kluge : Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / bearb. von E. Seebold. 24., durchges. u. erw. Aufl. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2002. 1023 S.

7. Фразеологічний словник української мови : кн. 1 та 2 / уклад. : В. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
8. Duden. Bd. 11: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 4., neu bearb. u. aktual. Aufl. Berlin : Dudenverlag, 2013. 928 S.
9. Маленко О. Аксиологія волі і контекст романтизму: енергетика слова і простору (лінгвопоетична візія волі в романтичному дискурсі). *Ритми сучасної філології* : збірник наукових статей до 50-річчя професора Т.А. Космеди / упоряд. Ф. Бацевич. Львів : ПАІС, 2007. С. 264–276.
10. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. *Вступ до філософської антропології як метаантропології*. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
11. Майданюк І. Проблема волі у філософській культурі України IX–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05. Львів, 2003. 19 с.
12. Шарманова Н. Концепт ДОЛЯ як засіб лінгвалізації буття. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2009. № 11. Вип. 15. Т. 3. С. 147–152.
13. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford; New York : Oxford University Press, 1996. xii, 498 p.
14. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
15. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2001. Bd. 4. 1502 S. ; Bd. 5. 1910 S.
16. Головенко К. Концепти ДОЛЯ, ВОЛЯ, СЕРЦЕ в українській мовній картині світу та їх віддзеркалення в англомовному світосприйнятті. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2007. Вип. 33. С. 189–192.

References:

1. Medvid, N. (2009). Lihvokulturemy v ukrainiskii sotsialno-psykhologichnii prozi pershoi polovyny XX st. [Linguoculturemes in Ukrainian social-psychological prose in the first half of the 20th century]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian]
2. Zhaivoronok, V. (2007). Ukrainska etnolinhvistyka: narysy [Ukrainian ethnolinguistics: essays]. Kyiv: Dovira. 262 s. [in Ukrainian]
3. Holubovska, I. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu: monohrafiia [Ethnic peculiarities of language pictures of the world: a monograph]. Kyiv: Lohos. 284 s. [in Ukrainian]
4. Fatieieva, L. (2007). Lihvokulturolohichnyi kontsept “volia” (paremiolohichnyi aspekt) [Linguocultural concept “will” (paremiological aspect)]. *Naukovi pratsi Mykolaivskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu im. Petra Mohyly*. Mykolaiv : Vyd. MDHU im. P. Mohyly. T. 67, vyp. 54. S. 92–94 [in Ukrainian]
5. Karakevych, R., & Radchenko, O. (2023). Lihvokulturema yak odyntsia kohnityvnoho vidobrazhennia mentalnosti y kultury v movi (na materialy frazeolohizmiv nimetskoi ta ukrainskoi mov) [Linguocultureme as a unit of cognitive reflection of mentality and culture in language (on the material of phraseological units of German and Ukrainian languages)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia “Filolohiia”*. № 64. S. 89–92. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.64.20> [in Ukrainian]
6. Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / bearb. von E. Seebold. 24., durchges. u. erw. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2002. 1023 S.
7. Frazelohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]: kn. 1 ta 2 / uklad. V. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1993. 984 s. [in Ukrainian]
8. Duden. Bd. 11: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 4., neu bearb. u. aktual. Aufl. Berlin: Dudenverlag, 2013. 928 S.
9. Malenko, O. (2007). Aksiolohiia voli i kontekst romantyzmu: enerhetyka slova i prostoru (linhvopoetychna viziia voli v romantychnomu dyskursi) [Axiology of will and the context of Romanticism: energy of word and space (linguistic and poetic vision of will in romantic discourse)]. *Rytmy suchasnoi filolohii*: zb. nauk. st. do 50-richchia profesora T.A. Kosmedy / uporiad. F. Batsevykh. Lviv: PAIS. S. 264–276. [in Ukrainian]
10. Khamitov, N., Harmash, L., & Krylova, S. (2016). Istoriia filosofii: problema liudyny ta yii mezh. Vstup do filosofskoi antropolohii yak metaantropolohii [History of philosophy: The problem of man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as metaanthropology]. Kyiv: KNT. 396 s. [in Ukrainian]
11. Maidaniuk, I. (2003). Problema voli u filosofskii kulturi Ukrainy IX–XVIII st. [The problem of will in the philosophical culture of Ukraine in the 11–18th centuries]: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.05. Lviv. 19 s. [in Ukrainian]
12. Sharmanova, N. (2009). Kontsept DOLIA yak zasib linhvalizatsii buttia [The concept FATE as a means of linguisticisation of being]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia “Movoznavstvo”*. № 11. Vyp. 15, t. 3. S. 147–152 [in Ukrainian]

13. Wierzbicka, A. (1996). *Semantics: Primes and Universals*. Oxford; New York: Oxford University Press. xii, 498 p.
14. Uzhchenko, V., & Uzhchenko, D. (1998). *Frazeologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita. 224 s. [in Ukrainian]
15. Röhrich, L. (2001). *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Freiburg; Basel; Wien: Herder. Bd. 4. 1502 S.; Bd. 5. 1910 S.
16. Holovenko, K. (2007). Kontsepty DOLIA, VOLIA, SERTSE v ukrainskii movnii kartyni svitu ta yikh viddzerkalennia v anhlo movnomu svitospryiniatti [Concepts of FATE, WILL, HEART in the Ukrainian language picture of the world and their reflection in the English-language worldview]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. Vyp. 33. S. 189–192. [in Ukrainian]